

ERZURUM'DA ÂŞIK KAHVESİ GELENEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Dilaver DÜZGÜN*

Saz şairleri, içinde buldukları toplumun duygu ve düşüncelerini dile getirdikleri, böylece insanların problemlerine tercüman oldukları için halk arasında büyük rağbet görmüşlerdir. Aşk, kahramanlık ve sosyal sorunlar başta olmak üzere her konuda topluma ince bir dikkatle yaklaşan, sonra bu dikkatlerini şiir veya hikaye halinde ortaya koyan aşıklar bunları çeşitli vesilelerle topluma arz etme imkanı yakalamaya çalışmışlardır. Bu fırsatın doğduğu en uygun yerler de kahvehaneler olmuştur. Kahvehaneler, yakın zamanlara kadar insanların serbest vakitlerini değerlendirdikleri bir mekan olmaktan başka, müdavimlerini kültürel açıdan besleyen, duygu yönünü tatmin eden, sözlü kültür geleneğinin geniş kitlelere ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan bir müessese konumundaydı. Bu kültür müesseselerinin ilk akla gelen eğitimcileri de aşıklardı.

Türk saz şiirinin tarihi merkezlerinden biri olan Erzurum, yüzyıllar boyunca yetiştirdiği aşıkları ve bunların çevresinde oluşan aşıklık geleneği ile dikkatimizi çeker. Kadı Darir, Nefi, İbrahim Hakkı gibi söz ustalarını, ilim ve irfan erbabını yetiştiren Erzurum, geniş halk kitlelerinin temsilcisi olan aşıkları ortaya koymakta geç kalmamış ; Emrah, Erbabi, Sümmani gibi her biri kendi dönemine damgasını vuran ustaları da kültür tarihimize mal etmiştir.

Aşıklar bir yandan köy oturma odalarında, düğünlerde, çeşitli dost meclislerinde sanatlarını icra ederken, öbür yandan şehir merkezindeki belli başlı kahveleri mekan tutmuşlar, buralarda kendilerini ilgi ile izleyen insanlarla beraber olmuşlardır.

Erzurum'da aşık kahvesi geleneğinin geçmişiyle ilgili olarak kaynaklara dayalı köklü bilgilere sahip değiliz. Ancak, bazı halk rivayetleri ve edebi eserler bu konuda birtakım ipuçları verebilecek niteliktedir. Kerem ile Aslı, Ercişli Emrah ile Selvi Han ve Aşık Garip hikayelerinde Erzurum'la ilgili olarak aşık kahvelerinin söz konusu edildiğine bakılırsa Erzurum'da aşık kahvesi geleneğinin en az beş yüz yıllık tarihi geçmişe sahip olduğunu söylememiz mümkündür.

Bu tarihi süreç içinde kendini gündemde tutan aşık kahvesi geleneği, XIX. yüzyılda yeni bir boyut kazanmıştır. Caferiye Mahallesi'ndeki evini bir dergah haline getirerek Erzurum'un kültür ve sanat atmosferini yönlendiren şair ve musikişinas Erbabı, aynı zamanda aşık kahvelerinin aranan ismi haline gelmiştir. Onun, Çardak Kahve'de Sümmani ile yaptığı rivayet olunan karşılaşma çok ünlüdür. Son yüz yıl içinde Sümmani'den sonra Bardızlı Nihani, Bayburtlu Hicrani, Sümmani'nin oğlu Şevki Çavuş, Gez Mahalleli Hafız Mikdat gibi aşık ve hikayecilerin, daha sonraları İshak Kemali ve Behçet Mahir'in Erzurum'da aşık kahvesi geleneğini sürdüren önemli isimlerden birkaçı olduğunu belirtmek gerekir. Bu ünlü kişilerin çalıp söyledikleri tarihi mekanlardan tesbit edebildiklerimiz şunlar : Gürcükapı'da Çiftekapılı kahve, Hacılar Hanı, Hasır Garajı'nın yanındaki kahve, Mahallebaşı'nda Acem Mirza'nın kahvesi, Köprübaşı'nda Çardak Kahve, Erzincankapı'da Ali Bey'in kahvesi.

Son elli yıllık dönem içinde Erzurum'da kabul görmüş aşık kahvelerinin bir kısmı da şunlardır : Tahtacılar'da Maviköşe Kahvesi, Habip Baba Türbesi'nin yanındaki Maran Gazinosu, Mahallebaşı'nda Pasinler Otelinin altındaki kahve, Erzincankapı'da Bingöl Kahvesi, Gölbaşı'nda Kompostu'nun kahvesi.

1976 yılına geldiğimizde Yaşar Reyhani ile Nuri Çırağı 'nin Gölbaşı'nda işlettikleri kahveyi görüyoruz. Bu kahve varlığını üç yıl kadar sürdürür. Nuri Çırağı 1979-80 yıllarında Sanayi Mahallesi'ndeki kendi kahvesini bu amaçla kullanır. 1982 yılı başlarında rahmetli Aşık Ali Rahmani, Kongre Caddesi'ndeki Kıbrıs Palas'ı , aşıklar kahvesi haline getirir. 1983 yılı Kasım ayında ise Nuri Çırağı, Gez Çarşısı'ndaki kahveyi açar. Bundan sonrasını daha yakından takip etme imkanı buluyoruz. Nuri Çırağı'nin büyük fedakarlıklarla yürüttüğü bu kahve XX. yüz yılın son çөг्रेğinde gerek usta aşıkların sanatlarını icra etmesi ve genç aşıkların yetişmesi, böylece geleneğin canlı tutulması, gerekse Erzurum'daki aşıklık geleneğinin Türkiye'ye ve dünyaya tanıtılması bakımından önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. Bu kahvede Erzurum'dan ve Erzurum dışından çok sayıda aşık saz çalıp şiir söylemiş, karşılaşma yapmıştır. 1990 yılında Nuri Çırağı'nin kahveyi kapatmasından sonra aşıklar, oldukça dağınık bir görünüm sergilediler ve Erzincankapı'da , Pelit Meydanı'nda, Kongre Caddesi'nde değişik kahvelerde program yaptılar. Bir yıl sonra Nuri Çırağı, Kongre Caddesi'ndeki Kıbrıs Palas Otelinin altında bulunan ve bir süre Ali Rahmani tarafından işletilen kahveyi açınca aşıklar tekrar bir araya gelme imkanını buldular. Çırağı, 1993 yılı başında Erzurum'dan

ayrılırken kahveyi Aşık Cengiz Yarani'ye devretti. Son yirmi yıl içinde aşık kahvesi işletmeciliği bakımından büyük hizmetleri bulunan aşıklarımızdan Ali Rahmani'yi rahmetle, Nuri Çırağı ve Yaşar Reyhani'yi de minnetle anıyor, şu anda aşıklar kahvesini işletmekte olan Cengiz Yarani'ye bu zorlu yolda başarılar diliyoruz.

Erzurum'da aşık kahvesi geleneğinin tarihi seyrini böylece özetledikten sonra, dilerseniz kahvenin içine girelim ve olup bitenleri görelim.

Aşıklar kahvesi hem geleneğin icra edildiği , hem de yeni aşıkların yetiştirildiği bir ocaktır. İnsanların bir araya geldikleri her müessesede olduğu gibi burada da uyulması gereken belli başlı kurallar vardır. Tarih içinde aşık kahvesinin geçirdiği merhaleler, ayrı ve geniş bir bilimsel araştırmanın konusudur. Bu nedenle günümüzde varlığını sürdüren aşıklar kahvesinin işleyişi hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

Gündüz saatlerinde diğer kahveler gibi işleyişini sürdüren kahvede aşık programı akşam saatlerinde başlar ve dört-beş saat kadar devam eder. Bu süre, dinleyicilerin ilgisi nisbetinde daha kısa veya uzun olabilir. Programlar, bazı özel günlerin dışında her gün devam eder. Ramazan ayı boyunca ise teravih namazından sonra başlar ve sahura kadar sürer.

Kahvede dinleyiciler hazır olunca aşıklardan biri sazını alarak kendisi için ayrılan kürsüye, yahut masalardan birinin üzerine konulan sandelyeye oturur ve programına başlar. Aşığın programına divanla başlaması vazgeçilmez bir kuraldır. Arkasından bir güzelleme söylenir. Dinleyicilerin isteklerine yer verilir. Köroğlu'na veya başka bir aşığa ait bir koçaklama ile program bitirilir.

Bazen programını sürdürmekte olan aşık bir başka aşığı yanına çağırır. Bu çağırma , şiir biçiminde olur. İkinci aşık da sazını alarak kürsüye çıkar. Hemen karşılaşmaya başlamazlar. Yeni gelen aşık önce bir-iki türkü söyler. Buna "boğaz ısıtma" denir. Aşığın boğazı ısıdıktan sonra karşılaşmaya başlanır. Aynı anda karşılaşma yapan aşıkların sayısı üç, dört olabilir. Hatta aşıklardan biri veya ikisi ayakta, kahvenin ortasında dolaşarak, diğerleri de kürsüde oturarak söyleyebilirler.

Aşıklar sadece saz eşliğinde manzum eserlerini sunmakla yetinmezler. Şiirlerin arasında dinleyicilerle sohbet ederler. İyiliği, doğruluğu tavsiye eden nasihatlerde bulunurlar, fıkra anlatırlar, başlarından geçmiş herhangi bir olayı dinleyicilere naklederler. Böylece aşıkla dinleyiciler arasında sağlam bir diyalog kurulmuş olur. Aşıklar

bazen de bir halk hikayesi örneği verirler. Hikaye uzun ise yarıda bırakılır ve ertesi gün kaldığı yerden devam edilir. Bu , bir kaç gün sürebilir.

8 Kasım 1991 tarihinde Erzurum Aşıklar Kahvesi'nde ortaya konulan bir karşılaşmanın metnini vererek yazımızı noktalayalım. Bu karşılaşma, günümüzün usta saz şairlerinden Mevlut İhsani, Mustafa Ruhani ve Nuri Çırağı arasında gerçekleşmiştir.

RUHANI-ÇIRAĞI-İHSANI

Ruhani :

Bir sabah erkenden çıktım dışarı
Zaman dalgaları ruzigar ağlar
Böylelikle doldu ömür defteri
Hem kâr figan eder, hem zarar ağlar.

Çırağı :

Tabiatın kanunu da değişti
Gelmiyor dağlara bir bahar ağlar
Oturmuş köşede bükülmüş kalmış
Şöyle nazar ettim ihtiyar ağlar

İhsani :

Gezdim seyreyledim bütün her yanı
Bağban feryad eder, bağda bar ağlar
Her şeyin kendine vardır zamanı
İnsan figan eder, itibar ağlar.

Ruhani :

Süleyman'ım kuş dilinden anlarım
Anlarım da ben kendimi dinlerim
Çoktan beri hasta düştüm inlerim
Yâr el çekse yaram sızlar, yâr ağlar.

Çırağı :

Amana da deli gönül amana
Dağlar gibi başım girdi dumana
İnsanlara acımamış zamane
Garipler öldü mü bir mezar ağlar.

İhsani :

Gayet çok güzeldir bahar çağları
Coş eyledir bütün gelen sağları
Görmez misin ilkbaharda dağları
Duman feryad eder, dağda kar ağlar

Ruhani :

Ruhani evvela kendini yoklar
Kendini yoklar da âlemi haklar
Arzusuna hasret kalan âşıklar
Bir ömür boyunca zari zar ağlar.

Çırağı :

Gerçek tabip olsa yaramı eyler
Çırağı derdini herkese söyler
Lisan-ı hal ile Hakk'ı zikreyler
Şimşek nara vurur, bulutlar ağlar.

İhsani :

Mevlüt İhsani'yim çektiğim aman
Mevla öldüğümde nasib et iman
Azizim, kardeşim öldüğüm zaman
Bir yavru, bir bacı, bir de yâr ağlar.

.....

* Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Öğretim Üyesi.

Resim- 1: Âşıklar Kahvesi girişinde solda, iki pencere arasındaki resim

Resim- 2: Âşık Mevlüt İhsani

Resim- 3: Aşık İhsan Yavuzer